

SZELLEMI FELELŐSSÉGVÁLLALÁS ÉS A DIKTATÚRA ELUTASÍTÁSA

Hazánkban a demokrácia megvalósulása szellemi kérdés

Bognár Ferenc

*Jót s jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted
Szánts és vess, s hagyjad másnak az áldozatot.*

A múlt század elején léte történelmi kereteit feloldó és magát mintegy áldozatként a világnak dobó nemzet tetszhalálából az egész Európát rombadöntő II. világháború befejezése után, a szörnyű pusztítások helyreállítása nyomán kezd ébredezni. Mindszenty József esztergomi érsek-prímás az ezer sebtől gyötört országot körbejárva érzékeli az újjáépítésnek a szellemi-lelki lezüllesztésből, nyomorból fakadó nehézségeit. Jószándékú, reális politikai erő hiányában – ezt az 1948-as vízvázlasztó események igazolják – az esztergomi érseki szék elfoglalásából következő státuszának megfelelően az ország első zászlósuraként felelősnek érzi magát nemzete életének megújulásáért, népe szellemi-lelki felemelkedéséért. Az ő személyének gazdagságát adó, az emberség isteni eredetéből fakadó felelősségvállalás azonban nem hivatali helyzetéből, úgymond országos rangú szerepéből következik; megtaláljuk azt nála egész életén keresztül – akár hitoktatóként, akár zalaegerszegi plébánosként, vagy bebörtönzött, illetve emigráns főpapként működik. Ha van értelme paraszti származásáról beszélni, az nem szociológiai, karakterológiai kérdésként merül föl, hanem a megtestesülés aktualitásának szellemi perspektívájában, amennyiben az érsek nem elégszik meg a felelősségvállalás általános, ideális, morális kinyilvánításával, hanem azt láthatóvá, megtapasztalhatóvá igyekszik tenni az életben. Ezt jelezve szerzi vissza például saját pénzén plébánosként hívének önhibáján kívül elárverezett házát. A nemzet pusztulásáért való aggodásából fakad országépítő tevékenysége, az Istentől megfosztott emberért vállalt felelősségének megnyilvánulása pedig diktatúra-ellenessége.

Az érsek-prímás szemére szokás vetni, hogy makacs ellenállásával, konok elutasításával, kompromisszumra való képtelenségével mintegy kihívta maga ellen a sorsot, s egyben az egyház ügye előre haladásának is akadályozójává vált. Pedig Mindszentyt nem rossz helyzet-felismerés, s nem is – még ha a történelmi tapasztalatok alapján az nagymértékben indokolt is lenne – fanatikus ideológiai megfontolás, valamiféle elvakult kommunistaellenesség vezette. Mint aki tetteit az igazsághoz mérte, a magyarságért érzett mély felelősségtudata arra a belátásra juttatta, hogy a gonosszal nincs mit egyezkedni, vele nincs miről beszélni, hiszen az elementáris szellemellenessége – a felelősségvállalás legparányibb megmutatkozásának eltírása vagy nivellálása – következtében minden emberi megnyilvánulást összetör vagy ellehetetlenít. Mindszenty gondolkodását nem úgynevezett életidegensége, az élethez igazodásra képtelensége vezeti, hanem a nemzet életéért – az emberség megnyilvánulási teréért – vállalt felelőssége. Az alkalmazkodás, a hajlékonyság, az ördöggel megkötött egyezség – mint azt az elmúlt idők tapasztalatai nyilvánvalóvá tették – esetében nem a jó ügy fausti szolgálatához vezettek volna, hanem a gonosz hatalmának kiterjesztéséhez, a jóságnak a gonosz hadrendjébe állításához, annak a dermesztő látszatnak a fenntartásához, hogy a gonosz az életből kitörölhetetlen örökérvényű úr.

Mindszentynek majd' húsz évvel később sem kellett álláspontján módosítania. E helyzet még világosabbá teszi pozícióját, mutatja ontológiai gondolkodása rendkívüli erejét, újszerűségét. Amikor az országból kimenekített főpapot az ateistákkal való párbeszédet szorgalmazó pápa lemondásra szólítja fel annak érdekében, hogy „reálisan” betölthesse az esztergomi érseki széket – nem véve észre, hogy valójában a magát a főkegyúri jog örökösének tekintő magyar állam hazudozásainak hálójába került –, Mindszenty a keresztényi alázat követelményeinek eleget téve utasította vissza a kérést. Számára ugyanis az a felelősségvállalás feladását jelentette, vagyis népének, nemzetének cserbenhagyását az egyetemes-ség Nyugat által értelmezett szempontja nevében. A kereszténységre nemzete szellemi-kulturális közösségében bukkanó érsek számára magyarság és kereszténység elválaszthatatlan egységbe forrt össze, a kettő egymástól elkülönítve értelmezhetetlen. Ez azt jelenti, hogy a keresztény egyetemesség szempontja csak a nemzetek szellemi arculatának a megmutatásakor, illetve megértésekor, azaz minden nép, minden nemzet választottságának a kinyilvánításában realizálódik. Az a paradox helyzet állt így elő, hogy Mindszentynek a pápával szemben kereszténységét kellett védenie, ami nem a pápa, a Nyugat rosszindulatából, esetleges kétszínűségéből fakad, hanem a kulturális látásmód eltérő perspektívájából adódik. Míg a magyar főpap az emberség megnyilvánulásáért felelősséget vállaló – tehát a megtestesülést és megváltást egybekapcsoló – személy szeretetet mozgósító erejében tapasztalja meg az egyetemesség szempontját, addig a pápa a megváltás művét befejezett tényként kezelve a személy megtestesülésének – a felelősségvállalás kinyilvánításának – a világ általi befogadásán munkálkodik. A diktatúrákat pusztán zsarnoki, gögös emberi megnyilvánulásként érzékelő Nyugat ezért vélheti úgy, hogy az személytelen, pragmatikus megfontolásokkal az élet peremére szorítható, miközben az emberi megnyilvánulásokban maradéktalanul érvényesülhet a jószándék. Gyakorlati beállítottsága, látókörének nem elég széles horizontja miatt azonban nem veszi észre, hogy a diktatúra nem emberi gyengeség következménye, annak alapvető mozgóatója szellemellenessége, az emberi felelősségvállalás totális elutasítása. VI. Pál sem tudott mit kezdeni a nemzeti együvé tartozásból táplálkozó felelősségvállalással, s – bár döntésével két évet várt – a magyar főpapban pusztán a gonosz ellen fellépő prófétát látva egy évvel halála előtt felmentette őt tisztségéből, elfedve így a II. vatikáni zsinatnak a nemzetek választottságát kinyilvánítandó szellemiségét.

Furcsa módon Mindszenty erejének a felelősségvállalásból fakadó súlyával a szellem-ellenességet legitimálni akaró hatalom képviselői voltak a leginkább tisztában. A diktatúra embertelen és kegyetlen megnyilvánulásai összességében az ember megváltottságának tényéből eredő, az alkotó erőt mozgásban tartó szellemi felelősségvállalást igyekeznek eltakarni. Ezért kellett Mindszentyt bebörtönözni, a szerzetesrendeket feloszlatni, látván a főpap mellett tűntető tömegeket, az értelmiséget megfélemlíteni, a családokat szétzilálni, a parasztságot ellehetetleníteni, az ipari munkásságot proletarizálni – az egész magyar társadalmat megrontani. Miután '56-ban a szellemellenesség elutasítása láthatóvá tette a mögötte húzódó felelősség-vállalás valóságát, a forradalmat eltipró hatalom a legkegyetlenebb megtorláshoz folyamodva elérte, hogy – a számára legrosszabb esetben is – a felelősség-vállalás ontológiai valóságát a diktatúraellenesség gyakorlatias teendőivel fölcserélhetőnek tüntesse fel. Mivel a szellem terére rátelepedés a szellemellenességüket eltakarni szándékozók érdeke, e látszat fenntartásáért mindent elkövettek: az '56.

utáni bosszú igazi célja, hogy a megtorlás kíméletlensége és akadálytalansága által e látszatot tüntesse föl valóságnak, majd az azt követő „enyhébb” kor-szak a felelősségvállalás kinyilvánításának örökérvényűnek szánt elfelejtését szolgálta. A szellemi tér bénultságban tartásának jelenbeli megnyilvánulása az „árokásás” napi-
renden tartása, az „érték-háború” állandóvá tétele. Ezért is kell világosan látnunk, hogy a diktatúra elutasítása mögött – Mindszenty élete és a forradalom öröksége ezt tanúsítja – a torzóban maradt, a kibontakozni nem tudó, de életünk megújulását tápláló felelősségvállalás szellemi valósága húzódik. Ennek megtapasztalása, a szellemellenesség mögüli felszínre hozása biztosíthatja csak mind az emberellenesség életből kizorolását, ürességének leleplezését, illetve életünk megújulását, a megváltás művébe kapcsolását. Ebben az értelemben van igaza az '56-ot megörökíteni szándékozó Melocco Miklósnak, akit Szegedre készült alkotása azért tart feszültségben, mert katedrálist szeretett volna létre hozni, de csak kápolnát sikerült megmintáznia. Nyilvánvalóan nem a művész alkotóereje mondott csődöt, amikor így fejezi ki elégedetlenségét, hanem azt érzékeli, hogy a szellemellenesség elutasításával a forradalom nem fejeződött be: kiteljesítése a mi értésünkön, felelősségvállalásunk megnyilvánulásán múlik. Csak annak megtestesülésekor, láthatóvá válásakor borul Melocco kápolnája fölé a mi megújuló életünk katedrálisa.

Másik példaként említhetjük Endrédy Vendel hősie kiállítását, amit szintén nem magyaráz pusztán erkölcsi fölénye vagy a testi szenvedést tűrése: az Isten szeretetéből, az emberség életbeli megnyilvánulásáért érzett felelősségből fakad. Endrédy Vendel nem akart tekintettel lenni arra, hogy „makacsságával” kockáztatja rendje, a ciszteriek működését, pedig az ország legkiválóbb tanító rendje éppen az ő kemény ellenállása miatt nem kapott vissza iskolát 1950-ben. Vállalt embertelen szenvedései, belső száműzetése Istenhez ragaszkodásának, emberszeretetének mélységéről tanúskodnak. A megtestesülés valóságát, illetve a megváltás művének az elutasítását jelentő, így a vallást üres metafizikai térbe, virtuális világba helyező diktatúra igénye: Isten és élet durva szétszakítása óhatatlanul hazugságba burkolja emberségünket – hazugságban pedig hogyan lehet tanítani, hogyan növelhető a fiatalok szellem iránti fogékonysága, alkotóerejük, szeretetük kinyilvánítási vágya? Ezért az apát a magyar ifjúság iránti elkötelezettsége jegyében inkább lemondott a földi „hívságról”, iskoláiról, intézményeiről, tudván tudva, hogy az intézmény van az emberért, s nem fordítva. Endrédy Vendel ön-feláldozó döntése biztosította a diktatúra negyven évében megmaradt nyolc katolikus gimnázium számára azt a szellemi fedezetet, ami hitelesítette azok működését. Ezért Istenben való boldogsága tény.

„Az utolsó zirci apát” felelősségvállalásának, a megváltás művébe kapcsolódási készségének kinyilvánításával nem pusztán a diktatúra szellemellenességét utasította el, hanem a vallásszabadságnak azt a polgári felfogását is, amely személytelenül biztosítja az Istenhez ragaszkodás kifejezésének megjelenítését az élet bármely területén. A vallási jelenségnek így értett immanens, a szellem valóságával, a felelősségvállalás személyességével közvetlenül nem számoló volta tette lehetővé az ateizmus térhódítása mellett a szekták rendkívül gyors elszaporodását, maga után vonva a társadalom tagjainak kiszolgáltatottságát. A vallási szabadság keresztény értelme az, hogy az ember vallásának: emberségünk legmélyebb értésének az élet körülményeitől ugyan függetlenül, de mégis az életben kell megnyilvánulnia. A felelősségvállalás ontológiai valóságában gyökerező keresztény vallásszabadság tehát nem szakítja el egymástól Istent és az életet, s ugyanakkor meg-

örizve Isten transzcendenciáját, nem zárja őt – létét pusztán erkölcsi, ideológiai kérdésként kezelve – az immanenciába, hanem Isten és élet a felelősségvállalás kinyilvánításában értelmesnek mutakozó paradox egységének biztosításáról gondoskodik. Ahol ugyanis ez az egység a polgári konzervativizmus ok-okozatiságában fogan, ott az élet megdermedésének veszélyét vonva maga után keresztény kurzus jön létre; ahol az a polgári liberalizmus jegyében ideologikus, ott a lélek üres mozgásának hazugságba fordulását kísérhetjük nyomon; ahol pedig erről az egységről tudni sem akarunk, ott diktatúra, szellemellenesség van. A keresztény gondolkodás tehát nem közömbös a köz-ügyek folyása, az élet iránt, hiszen az Isten csodálatos dicsőségét megjelenítő személy alkotó erejének kibontakoztatása révén ott tapasztalható meg az életnek értelmet adó transzcendens szeretet lenyűgöző valósága. A szellemellenességgel jellemezhető diktatúra viszont a szeretetben testet öltő emberi jelenség közügy státuszát Isten és élet elválasztásával virtualizálva eleve kudarcra ítéli az egyház egyedülálló szerepvállalását, az emberi jelenségben érdekeltiségünk megmutatását, apostoli munkáját.

Tudjuk, Magyarországon a polgárosodás a múlt eseménye, mint történelmi folyamat lezárult, noha a reményt keltő kibontakozás ellenére az értékek individuális képviselőinek a társadalom egészére kiterjesztése kudarcot vallott. A polgárosodás megtörését nem a magyarság helyzetfelismerő képességének a hiányos volta, esetleges úri gögje magyarázza, hanem az a kulturális adottság, amely a létezés kérdéseit a nemzeti együvértartozás egészéből világítja meg, elképzelhetetlennek tartva így az életbeli tájékozódás személytelen módozatait. Figyelemre méltó például, hogy a kiegyezést létre hozó Deák Ferenc, a haza bölcse művének megalkotása után visszavonul. Visszahúzódsát az magyarázza, hogy bár a nemzet és az uralkodó ház közti alkuban '48 eszméi realizálódni látszódtak, az élet polgári átalakításában a forradalomnak az egész reformkori magyar költészeten átívelő és Petőfi életművét meghatározó vezéreszméje, a felelősségvállalás életet alapozó mozzanata elsikkad. Ezért a felelősség megosztásán alapuló, vagy a felelősség elhárítását lehetővé tevő új világ minden látszólagos sikere ellenére elidegenedett a nemzettől, s nélkülözve annak szellemi inspirációit, életet adó talaját összeomlott, miközben értetlenül nézte a nemzet világ általi szétmarcangolását, csöcselék általi kifosztását. Világossá vált, hogy a polgárosodás hazánkban nem pusztán és nem első-sorban társadalmi-technikai, jogi, gazdasági kérdés, vagyis a polgárosodás nyugati modelljének az egyetemessége térségünkben megkérdőjeleződött, annak határai, történelmi koordinátái megmutatkoztak. Mivel a társadalom nem nélkülözhetette a nemzeti kultúrában felhalmozódott személyes szellemi tapasztalatot, a megcsonkított nemzetnek 1956-ban újra megadatott látni nemzeti létének szellemi forrását: az életet fakasztó felelősségvállalás kinyilvánítását, világ általi elismertetését.

A felelősségvállalás kinyilvánítása tehát nem intim-individuális, hanem szellemi-kulturális kérdés: közügy. Naivítás és kulturális adottságaink nem értése azt hinni, hogy az individuális felelősségvállalások sora mintegy összegződve megteremti azt a szellemi teret, amelyben életünk ügyei elrendeződhetnek, problémáink megoldást találhatnak. Ez a Nyugat világa; a felvilágosodás optimizmusa, végső soron a gonosz szellemellenességével nem számoló, az ördögöt csupán az Isten teremtő tervének alárendelt – örökké rosszra törő, de szándéka ellenére jót művelő – lénynek tartó, az üdvözülést a személyes emberi részvétel nélkül elképzelő VI. Pál pápa útja. Míg a nyugati embert látszólag kielégíti az üdvözülés végső

pontjának látványa, mozgásban tartja hite, a cél elérésének vágya (azért is lényeges számára a megváltás művének, Krisztus történetiségének, az evangéliumok szavahihetőségének tényszerű, materiális bizonyítása, hogy a vég felé tekintő hite legalább szilárd talajon álljon), addig a nemzet kulturális közösség voltát a kereszténység felvételét megelőzően megtapasztaló magyarságot a fenti „virtualitások”, a szellemi tapasztalás pusztá ígérete, a hit nem nyugtatja meg: emberségét, hús-vér valóságát a magyar csak akkor bontakoztathatja ki, ha közvetlenül részesedhet a szeretet világából, abból a szellemi tapasztalatból, amit csak a nemzet mint szellemi-kulturális közösség nyújt neki. Vagyis az individuális felelősségvállalás csak akkor kap itt értelmet, akkor nem üres szócséplés, ha az emberek feje felett megtörtént a felelősségvállalás kinyilvánítása. Mindszenty tette ezt meg, amikor rá politikai erő nem vállalkozott, '56-os rádióbeszédében, a nemzethez intézett szózatában pedig – mintegy annak visszaadva saját sorsa irányítását, hiszen a nemzet a kereszténység előtt van – erre a föladataira hívja fel az új kormány, a politika figyelmét.

Napjainkban elérkezett az idő Mindszenty kezéből átvenni a stafétabotot. Nincs akadálya annak, hogy a politika kinyilvánítsa az életünkben érdekelttségét úgy, hogy – Mindszenty realitásérzékét idézve – annak nyomai, következményei látszódnak. Természetesen, nem kicsinyeljük le a liberális demokrácia által kidolgozott technikai szempontokat, így azt is belátjuk, hogy a szavazatok többségének megszerzésével nőhet a politikai mozgástér is. Ne feledjük azonban – a közelmúlt történései ezt világosan mutatták –, hogy ennek előnyei csak akkor kamatozódhatnak, ha a nemzeti politika eleget tesz elsőrangú feladatának: az emberi cselekvés értelmét világosan és egyértelműen láttató közélet megteremtésének.

Tévedés azt gondolni, hogy a részvétel a közéletben azonos a politikai szerepvállalással. A liberális világképen belülmaradunk, ha úgy gondoljuk, a közügyért tenni – a közéletben résztvenni – csak pártstruktúrákon keresztül lehetséges, rajta kívül pedig minden tett egyedi érdekeltségűvé, intimmé, magánügyé válik. Ha ez most mégis így van, az a politika felelőssége. A politikának jelentőséget napjaink Magyarországon nem elsősorban a jogon alapuló demokrácia védelme, a jóléti társadalom felépítése ad, hanem az, amit a közélet megteremtésének feladata jelent. A közélet az a szellemi-kulturális tér, a magasban lévő haza, amelynek tapinthatóvá válása, megtestesülése a politika felelősségvállalásának a kinyilvánítása esetén következik be. Csak ennek megtörténte után tud a közéletbe kapcsolódni az embersége kibontakozását áhító, a lélekben lejátszódó forradalomról tanúskodó egymillió ember hitvallása. Ugyanígy a kétmillió-háromszázezer szavazó igénye sem pusztán szimpátiáját, értékek iránti elkötelezettségét fejezi ki, hanem a közélet megteremtését igényli, hiszen saját felelősségvállalásuk – családtagként vagy a társadalom tagjaként – ebben az esetben tud érvényesülni, a közéletiség a felelősségvállalás kinyilvánításának értelmességét megtapasztalva tud pártszimpátiától függetlenül a társadalom minden tagja számára vonzóvá válni, vagyis a nemzet egysége csak a magasban lévő haza valóságában realizálódhat.

Józan emberi belátás szerint a közélet megteremtése attól a politikai erőttől várható el, amelyik magát '56 szellemi örökösének tekinti, nem pedig a maga pozícióját erősítő hivatkozási alapnak véli, esetleg azt kisajátítani akarja. Másként szólva a felelősségvállalás kinyilvánítása mutatja meg számunkra '56 igazi örökösét.

A felelősségvállalás kinyilvánítása tehát közügy, politikai kérdés. Nemcsak azért, mert úgymond annak zsilipjeit a politika birtokolja, s nem azért, mert – tekin-

tettel az elmúlt százötven év történelmére – a társadalom tagjaitól képtelenség elvárni az önálló szellemi mozgásnak: a felelősségvállalás kinyilvánításának az igényét. Azért van szükség az emberi jelenség megnyilvánulását közügynek tekintő politika felelősségvállalására, hogy a társadalom tagjainak azirányú készsége ne morzsolódjon fel, gravitációs tér hiányában ne tűnjön a semmibe. Ebben az értelemben a politikának a nemzet szellemi-kulturális egységéért kell vállalnia a felelősséget. Való igaz, ma már Magyarországon senkit nem érdekel, mi a különbség jobb- és baloldal között, sokkal inkább az, van-e olyan politikai erő, amely kinyilvánítja felelősségét életünk megújulásáért teret adva így minden egyes személy felelősségvállalásának, emberi megnyilvánulásának. Hazánkban a demokrácia megvalósulása ebben az értelemben szellemi kérdés: a jogbiztonság, a jogrendszer működő képessége, a gazdasági élet virágzása – mint a modern demokrácia „alapjai” – a politika felelősségvállalásának mélységéből következik. A manapság oly divatos anyagiakra hivatkozást érdemes szembesíteni azzal a ténnyel, hogy melyik gazdag állam tudott volna elviselni egy a felelősség nyilvánvaló elutasításából fakadó „államosítást”, illetve ötven év múlva a felelősségvállalást csak mímelő privatizációt? Vagy más oldalról gondoljunk arra, hogy Németország egységesülése szempontjából az érdekében alkalmazott anyagi erőforrások hatásfokát nem kielégítőnek, az érte tett erőfeszítéseket kevésbé hatékonynak tartják. Nyilvánvalóan a felelőtlennek nem mondható, és az egyesítés terheit magára vállaló nyugati ország-rész nem eléggé érzékeli az individuális, személytelen szem-pontokkal szemben elsőbbséget igénylő szellemi-kulturális szempont, a személyes felelősség-vállalás fontosságát.

A diktatúra szellemellenességének elutasításában való személyes érdekeltségünk – nemzeti létünket érintő – kinyilvánításának elmaradása, a diktatúrához való viszonyunk tisztázatlansága miatt kétértelművé válik az időszerű politikai kérdésekben való állásfoglalásunk. Pedig mi tudjuk a legjobban, hogy amennyiben a zsarnokság elutasítása nem az igazság iránti elkötelezettségből fakad, akkor a táptalajául szolgáló szellemellenesség megakadályozza a diktatúra nyomása alól felszabaduló élet megújulását.

A magyar népnek az egykori zsarnoki rendbe simulásért, annak különböző szintű ki-szolgáltatásáért nem elnézésre, kegyes megértésre, a megbocsátás más-más fokozataira, esetlegesen kikényszerített vagy önkéntes, jószándékú *mea culpa*-kra van szüksége, hanem a diktatúra jelenségeért való felelősségvállalás kinyilvánítására, ami az azt tápláló és napjaink életének kibontakozását akadályozó szellemellenesség gyökeres felszámolásának vállalását jelenti. Ennek hiányában ugyanis jószándéka ellenére még az árulásban, a hívek cserbenhagyásában bűnös egyház bűnbánata – felelősségének, életünkbeni érdekeltségének kinyilvánítása – sem lehet hiteles, hatékony. Ez egyben azt is jelenti, hogy az egyház helybenjárása, a modernizációs szempontokat (reevangelizáció, agape, szociális érzékenység stb.) előtérbe állító légüres térben tapogatózása keresztény és magyar egybeforrottságának kulturális adottságából kifolyóan csak akkor oldódik, ha az egyház kereszténységében magyarságát, a nemzethez tartozását, következképpen érte való felelősségét tapasztalja meg. Amíg azonban számára ez a közélet elevenségének hiánya miatt pusztán intim-erkölcsi kérdés marad, addig az egyetemesség szempontját az egyház nem a nemzet kulturális közössége képviselőjében tapasztalja meg, hanem elvont szellemi vagy intézményes Rómához rendeltségében látja. Amikor a politika az egyházat mint erkölcsi tanítót, illetve az erkölcsi rend

örzőjét akarja életünkbe vonni, indokolatlanul bízik abban, hogy személytelen erőfeszítések útján, a személyes felelősség-vállalás történelmet formáló és embert próbáló kinyilvánítása nélkül megoldódnak életünk kérdései, a magyar polgárosodás ügye kivirágozhat, megvalósulhat a nemzet egysége.

Egy apró példával érzékeltetem még, hogy a közélet szellemi terének hiányából fakadóan mennyire elpárolgott a felelősségvállalás mindennapjainkból. Közismert a hatvanas évek elején az egyházi középiskolából teljesen indokolatlanul kizárt diák esete. Negyven évvel később a fiatal ember életét megtörő esetet a szerzetesközösség egy tagja pusztán a diktatúra barbár kegyetlenségeként értéke-li, elfedve azt, hogy az akkor leváltott igazgató a megfélemlített tanári karral együtt szégyellte és mélyen fájlalta, hogy a szülők által az intézményre bízott növendéket nem tudta az élet vadságától megvédeni, hogy nem vállaltak sorsközösséget a bűnbakká tett tanítvánnyal.

Az életünkért érzett felelősségét a közélet valós terében kinyilvánítani tudó egyház elődeihez, Szent Gellérthez, Pázmány Péterhez, Mindszenty Józsefhez hasonlóan szinte magától rábukkan elsőrangú föladatára: Istenről szóló beszédében megvilágítja az emberi jelenség kibontakozásában való érdekelttségünket, kifinomultabbá téve így életbeni eligazodási képességünket.

A hitoktatás kötelező bevezetése alap- és középfokú iskoláinkban nem magánügy, vagy az intézmények belügye, nem mérlegelendő választási lehetőség, hanem a politika felelőssége. Ahogy annak idején a hitoktatást a politika törölte, vagy ahogy visszaállítását manipulatív módon akadályozta, illetve a közélet megteremtésének elmulasztása miatt elodázta, ugyanúgy a közéletet megteremtő politika feladata a hitoktatás semmi mással nem helyettesíthető alaptárgyként történő bevezetése. Ebben nem az egyház iránti gesztus, hanem annak felelősségvállalásra történő felszólítása és a gyermekeink iránt érzett szeretetünk ölt testet. Ugyanis a vallás nem intim kérdés, nem a társadalmat félrevezető ideológia – ezt csak az emberellenes diktatúra állította –, hanem benne tisztán mutatkoznak meg Isten létének, emberségünk valóságának a mindannyiunkat érintő problémái. Kulturális adottságainkat erősítendő arról a történelmi tényről sem szabad megfeledkeznünk, hogy magyarság és kereszténység az államalapítás óta elválaszthatatlanul egybe-forrt. Ezért a magyar ember kereszténységének föl-adása nemzethez tartozását kérdőjelezi meg, magyarsághoz tartozásának figyelmen kívül hagyása pedig keresztény voltát hitelteleníti. Tartalmát tekintve a hittan fiaink és lányaink személylé válásának útját teszi láthatóvá, hiszen az alapvető emberi kérdések tárgyalásával (Isten, igazság, haza, család, barátság, szerelem, hit, bizalom, önfeláldozás, üdvö-zülés) számukra a szeretet életbeli útját világítja meg, alkotó erejük, felelősségvál-lalásuk kibontakozását, felnötté válásukat segíti elő.

A politika a nemzetért érzett felelősségét kinyilvánítva megszabadulhat a nemzeti kérdés beszűkítéséből adódó kétértelmű helyzetétől. Pedig kétségtelenül e területen is sok jó-szándékú kezdeményezéssel találkozhatunk, ám azok többnyire csak szimbolikus érvényűek maradtak. A legegyszerűbb ismert dolog, hogy minden anyagi juttatás a határokon túl kevésnek bizonyul, nem hoz áttörést az ottaniak életében, míg az itthoniak anyagi viszonyainkhoz képest túlzott erőfeszítésnek tart-ják – többnyire nem is érzékelve az elszakadás traumáját. Nem szabad mégsem elfelednünk, hogy a nemzet egysége nem nyelvi azonosságon nyugszik – önma-gunk lehetőségeit csonkítjuk, ha a kérdésről így gondolkodunk. A térség, a Kárpát-medence szellemi-kulturális egységének megmutatása gazdagabb tapasztalata, a

felelősség-vállalás szempontjának ezer éves megőrzése, eleven fenntartása, az ahhoz való ragaszkodás következtében elsősorban tőlünk, magyaroktól várható. Az Európai Unió által légiessé tett határok jelentőségét igazán csak akkor értjük, ha felelősségünket az egész térség fölé kiterjesztve a Kárpát-medence népei szellemi megnyilvánulásaiban magunkat érdekeltnek véljük. Tizenöt évvel a rendszerváltás után még mindig nem ismerjük föl, hogy például a szerb Crnjanski, a pannóniai őslényt élénk állító horvát Krleža, a szlovák Kukučín, a román Rebreanu művei ezen szellemi együvé tartozás hiteles dokumentumai, egymást kiegészítő, nemzeti létünket érintő megnyilvánulásai. Tananyagba kerülésük ezért nem egy liberális kultúrpolitika nagyvonalúsága a környező népek iránt, hanem önértésünk miatt elementáris érdekünk. Úgy is fogalmazhatnánk, melyik az a nép, amely képes felelősségét kinyilvánítani Trianonért, az elszakított nemzetrészek szellemi egységének megmutatásáért?

Amikor a politika a családjért érzett felelősségét nyilvánítja ki, akkor nem az élet intim világába kíván beleszólni, hanem éppen a családra mint a felelősségvállalás megnyilvánulásának közvetlen terére irányítja a figyelmet. Ha ez így van – elismerve a politika családtámogatásának eddigi jószándékúságát –, messzemenően nem kielégítő a szentimentalizmus kísértésével járó, pusztán az élet anyagi mozzanatait szem előtt tartó, a társadalom megosztottságát erősítő „kedvezményezési” rendszer. A politikának a családban való érdekelttsége abban mutatkozik meg, mennyiben segíti elő, milyen mértékben teszi lehetővé, milyen fokban tudja értelmesnek mutatni a családtagok teremtő erejének a mozgósítását, illetve kibontakozását. Vagyis a közélet megteremtése révén a politika hogyan tudja a család mögött zajló életet alkalmassá tenni a felelősségvállalás megnyilvánulásainak befogadására. Ebben az összefüggésben a politika magától értetődő feladata az egzisztenciateremtés lehetőségének, az élet ki-számíthatóságának a biztosítása.

A politika felelősségvállalási készségének rejtve maradása magyarázza azt is, hogy a magyar társadalom gyermekszerepétében bűnös állapotban van. A gyermek iránti felelősség, szeretet elsődlegesen ugyanis felnőtté válásának elősegítésében mutatkozik meg a felelősségvállalás értelmének a megtapasztaltatása, illetve megvilágítása útján. A társadalom jóléte nem a tudáson nyugszik – mint ahogy bebizonyosodott, hogy gazdagságát nem a fölhalmozott arany mennyisége szabja meg –, energiáit nem a modern ismeretek elsajátításából meríti, hanem éppen fordítva: léte értelmességét felelősségvállalásának kinyilvánításában megtapasztalva tárulnak fel előtte a világ adottságainak végtelenségéből a maga javára fordítható lehetőségek. Így például történelmi tapasztalataink elevenisége, tanulságainak jelenbeli kamatozódásának esélye is a felelősségvállalásban való érdekelttségünk függvénye, hiszen a történelem folyamán a felelősségvállalás korhoz kötött megnyilvánulásaival találkozhatunk. A nevelés tehát szellemi kérdés, a szellemre, az emberi megnyilvánulások szeretetére való tanítás kérdése. Ezért a már említett hitoktatás tanrendbe állítása a nevelés elementáris feltétele. Amikor tehát gyermekeink szellem iránti szeretetét, fogékonyságát akarjuk növelni, felelősségvállalási készségüket csiszolni, önállóítani, a történelem kapcsán nem a tények hangsúlyozódnak – ezeket a pozitív tudományok többé-kevésbé hitelesen leírták –, hanem az kerül látókörmünkbe, hogyan vagyunk érdekelték az eseményekben, mik voltak a lehetőségei a történelem folyamán az emberlétet megalapozó felelősségvállalás kinyilvánításának, az emberi teremtő erő realizálásának.

A politika mulasztásának következtében a hiányzó közélettel magyarázható, hogy a gyermekeink nevelésével megbízott pedagógustársadalom képtelen felelősségét kinyilvánítani, s így – a szeretet parancsának elrejtettsége miatt – az élethez alkalmazkodván elveszíti hitét, a rábízottak ügye iránt közömbössé válik. Amikor a személytelen technikai eszközök végtelenített alkalmazásában (iskolák megszüntetése, az osztálylétszámmal való játék, a tanárok kötelező óraszámának állandó emelése) a politika gyermekeink iránt érzett felelősségének az elhárítását, következésképpen a tanári kar további szétzilálását látom, nem a gazdasági szempontok mellőzését, hanem a gyermekeink iránti szeretet azok elé állítását szorgalmazom. E prizmán át nézve oktatásügyünket talán az is tisztán látszik, hogy a személyes felelősség-vállalás elve akkor is sérül, ha egy kormány négy év alatt zár be annyi intézményt, mint a másik egy év alatt.

Ahogy a hivatástudat elpárolgása a felelősségvállalás elapadásának a következménye, az abortusz annak leplezetlen elutasításából fakad, a válás pedig az emberi teremtető erő kimerülésének szemérmetlen felszínre kerülését jelenti. A számok közismertek: Magyarországon minden második házasság felbomlik; hogy ez nem erkölcsi kérdés, mutatja, az egyházi esküvők közül is minden harmadik végződik szakítással, új utak keresésével.

1950. óta ötmillió abortuszt tartanak nyilván – az ország lakossága tízmillió fő. Ez évi százezer művi terhességmegszakítást jelent; az utóbbi évek hatvan-hetven ezres átlaga sem megnyugtató. Ha a születésekre vetítjük e statisztikai adatokat, azt látjuk, minden újszülöttre egy abortusz jut, minden élve születettet egy árnyék kísér. A szociológiai tényekből adódóan a felnövekvő nemzedék a felelősségvállalás megtagadása miatt olyan virtuális világba nő bele, amelyben lassan elfelejtődik emberségének alapvető megnyilvánulása, férfiúi, illetve női mi-volta. A közélet más kérdéseire hasonlóan a házasság szellemi alapokra helyezése: annak a szerelem szellemi valóságából, a felelősségét kinyilvánítani tudó férfi és nő személyéből eredeztetése e jelenségek nagymértékű visszaszorulásával járhat.

A politika gyermekszerelete, család iránti elkötelezettsége abban mutatkozik meg, hogy elfogadhatatlannak tartva létünk szellemi alapjainak nyílt elutasítását felelősséget vállal az abortusz és a válás jelenségeért. Az abortusz ugyanis nem pusztán erkölcsi-jogi kérdés, ha-nem elsősorban szellemi: benne az Isten ajándékának, életünk kiteljesedésének a lehetőségét, emberségünknek az anyaságban és apaságban realizálódó megnyilvánulását utasítjuk el. Mégha ez az elutasítás nem is végérvényes, minden egyes *nem* az életre emberségünk kibontakozását kockáztatja. Ahogy a szív betegsége, az infarktus visszafordíthatatlanul elsorvasztja annak izomzatát, s ez kihat az egész szervezet működésére, teljesítő képességére, ugyanúgy bénítja az abortusz az emberségét természeténél fogva Istenben megtalálható férfi és nő önmagához való viszonyát. Hogyan legyen világunkban a férfi férfi, a nő nő, ha eleve nem kívánják realizálni, gazdagítani, teljesebbé tenni adottságaikat? Hogyan legyen a férfi az, ami, ha elzárkózik férfiúi voltának megnyilvánulásától, hogyan legyen a nő az, ami, ha nem teszi lehetővé nőiségének a kibontakozását? Másrészt pedig hogyan legyen a férfi férfi nő nélkül, illetve hogyan legyen a nő nő férfi nélkül? Pedig emberségünk férfiúi és női mivoltunkban tud csak megmutatkozni. Emberségünk Magyarországon tapasztalt elutasítása nem más, mint az élet valóságának, az életszentségnek az elvetése, félreérthetetlen kinyilvánítása a virtuális világ utáni vonzalmunknak, a szellem iránti elutasításunknak vagy érzéketlenségünknek.

Akár anyaságunk, akár apaságunk elutasítása – amennyiben nem őszinte bűnbánat, ha-nem a körülményekre hivatkozás olcsó kábítószerre követi – a későbbiek során, esetleges anyává-apává válásunkkor óhatatlanul maga után vonja a „jó anya-apa” voltunk bizonyítandóságát. Ez az állandó bizonyítási kényszer az élet folyamán azonban szánalmas önigazolássá silányul, hiszen az anyaság mellett csak az apaság *tanúskodhat*, s fordítva, az apaságot csak az anyaság hitelesítheti. Ha a szellemnek a bűnbánat nyújtotta egyáltalán nem egyszerű, hiszen a személyünk bilincseitől való megszabadulását igénylő mozgásterétől elzárkózunk, akkor a bennünket az Istentől elválasztó szakadékot mélyítjük.

Amíg a szellemellenességgel szemben határozott álláspontot kialakítani igyekvő politika nem teremti meg a közéletet, nem alakítja ki azt a civil közeget, amelyben a polgárok egyéni felelősségérzete szabadon megnyilatkozhat, megoldhatatlan helyzetbe hozza magát, és miközben a politikai realitásokat tudomásul vevő ésszerű döntéseket hoz, annak látszatába keveredik, hogy elvi álláspontja, az értékörzés is pusztá szóvá válik.

A civil körök, szerveződések is azért maradnak meg ugrásra kész, de mégis önmagukat visszafogó dermedt állapotukban, azért nem tudnak az emberlétünket érintő, de régóta gúzsba kötött szellemi kérdések megvitatásának fórumaivá válni, mert – mondás nélkül is érzékelik ők, hogy nincs itt az idő – hiányzik horizontjuk felett a vitáiknak, beszédeiknek értelmet adó, cselekvési készségüket helyes mederben tartó politika életünkért érzett felelősségvállalásának a kinyilvánítása, alkotó erejének testet öltése: a közélet megteremtése. Amíg a politika a szellemért, a kultúráért, az isteni igazságért érzett felelősségét nem nyilvánítja közvetlenül ki, a közélet jövőjének keretének tekintendő polgári körök tevékenysége nem indulhat meg, és az akciózás vagy visszahúzódás terméketlen kettősségében kényszerül választani.